

дозвілля, розваги, повсякденний побут та медицина займали вагомі позиції у бутті середньовічної англійської армії та її супротивників. Те що їли, як одягалися, розважалися і у що вірили солдати та рицарство було напряму пов'язано із ефективністю армії на полі бою.

1. Бёрн А. Битва при Азенкуре. – М., 2004. 2. Брандт. Обзорение истории военного искусства в средние века. – СПб., 1838. 3. Виолле-ле-Дюк Э.Э. Жизнь и развлечения в средние века. – СПб., 1997. 4. Контамин Ф. Война в Средние века. – СПб., 2001. 5. Крейк Дж. Краткая история униформы (Форма напоя: от традиционализма к вызову.) – М., 2007. 6. Куркин А.В. Рыцари: последние битвы. – М., 2005. 7. Поло де Болье М.-А. Средневековая Франция. – М., 2006. 8. Нечитайлов М. Неудобная тема: Женщины в английской армии – Режим доступа:

<http://100yearswar.xlegio.ru/Main/tutki.htm>. 9. Флори Ж. Повседневная жизнь рыцарей в Средние века. – М., 2006. 10. Bartlett C., Embleton G. English Longbowman 1330-1515. – Oxford, 1995. 11. Chroniques de London/ Ed. by G.A. Aungier – London, 1844. 12. Harari Y. N. Strategy and Supply in Fourteenth-Century Western European Invasion Campaigns// The Journal of Military History, 2000. Vol. 64, № 2. 13. Hardy R. The Longbow//Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War. – Woodbridge., 1994. 14. Le Bel Jean. Chronique. T. I. – Paris, 1904. 15. Le Premier Livre Des Chroniques De Jehan Froissart. T.1/ Ed. K. de Lettenhove. – Bruxelles, 1863. 16. Oeuvres de Froissart. Chroniques. T. 3/ Ed. K. de Lettenhove. Osnabruck, 1867-1877. 17. The Chronica Maiora of Thomas Walsingham 1376-1422/ Ed. by J.G. Clark. – Woodbridge, 2005. 18. The Romance of Alexander. Oxford. MS. Bodl. 264.

Надійшла до редколегії 14.02.11

Є. Луняк, канд. іст. наук

ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО АСПЕКТУ В "ОПИСІ УКРАЇНИ" БОПЛАНА

У статті розглянуто стан ознайомлення французької громадськості з Україною в XVII ст. Автор простежує еволюцію французьких історичних досліджень про Україну. Здійснено комплексний аналіз одного з важливих джерел з історії України, праці Гійома Левассера де Боплана "Опис України" (1660).

The acquaintance's state of the French public with Ukraine (XVII century) in the article is covered. Author studies evolution of the French historical research of Ukraine. The complex analysis one of historical researches of Ukrainian history, the work of Guillaume Le Vasseur de Beauplan "Description of Ukraine" (1660), is made.

Честь своєрідного "першовідкривача" козацької України для французів належить Гійому Левассеру де Боплану (бл.1600-після 1675), "Опис України" якого став найголовнішою працею про наш край не лише у Франції, але й у Європі [9]. Книга, яка набула такої популярності, була видана у Руані в 1660 р. й з того часу багаторазово перевидувалася. Цій публікації передувала менш відома робота Боплана з тієї ж тематики "Опис країв Польського королівства" (1651 р. Руан). Однак видана накладом лише сто примірників, вона швидко розійшлася, до того ж читачі потребували більшої інформації про країну на сході Європи, де розгорталися грандіозні події [8, с. 34-35].

Своє першочергове значення для дослідників України на Заході праця Боплана зберігала понад століття, витримавши багато перевидань та перекладів європейськими мовами (французькою, англійською, німецькою, голландською, латинською, польською, російською та українською, загалом близько півсотні перевидань) [8, с. 35]. Жоден серйозний історик не починав писати про Україну, не ознайомившись з цим твором. Можна стверджувати, що Боплан відіграв щодо України ту ж саму роль, що й Колумб для Америки. Про Україну писали й раніше, але вперше з'явився цікавий детальний яскравий опис цієї землі, людиною, яка прожила тут 17 років, добре вивчила її історію, звичаї та культуру й залишила цю країну саме напередодні найбільшого з козацьких повстань, що сміливо можна визнати українською революцією.

Боплана у Франції вважали головним фахівцем та авторитетом з української проблематики. Зважаючи на те, що українська війна та справи козаків були тоді на слуху, про них регулярно повідомляли європейські газети, твір французького військового інженера здобув неабияку популярність. Своє значення в якості важливого джерела з історії України праця Боплана зберігає й понині.

Важливе місце займає "Опис України" Боплана й у вітчизняній історіографії. Відомо, що перший скорочений виклад змісту "Опису" був надрукований у петербурзькому часописі "Северный архив" у 1825 р. [7, с. 148]. А перший переклад повного тексту твору авторства Федора Устрялова, брата відомого російського історика Миколи Устрялова, був опублікований у 1832 р. [5].

Хоча з французьким оригінальним виданням в Російській імперії окремі фахівці були вже знайомі до того, устряловський переклад дозволив ознайомитися з твором всім бажаючим. Необхідно відмітити, що саме це видання було настільною книгою для Гоголя при написанні ним "Тараса Бульби" [1, с. 5]. Не забув класик помістити й постать французького військового інженера до своєї повісті. Там він керує польською артилерією у битві проти козаків і захоплюється мужністю та відвагою запорозьких лицарів. Щоправда, Гоголь залишив у повісті французів безіменними [7, с. 148-149].

Нині твір Боплана є багато разів перевиданим в Україні та Росії [1; 2; 3; 4].

Ім'я Боплана відоме в Україні значно краще, ніж на його батьківщині. За останні два століття у вітчизняній історіографії накопичився великий масив досліджень, присвячених аналізу діяльності Боплана в Україні та насамперед його "Опису". Сучасна "бопланіана" нараховує десятки назв.

Звернемо увагу, в першу чергу, на історичні екскурси в творі Боплана. Звичайно, автора важко назвати істориком. Він в першу чергу професійний військовий інженер і картограф. Трохи курйозно виглядає те, що прізвище картографа Beauplan перекладається з французької, як "гарний план". Інша складова його прізвища Le Vasseur у перекладі зі старофранцузької означає "вассал" (le vassal).

Сам Боплан у своєму зверненні до читача наприкінці твору відзначав брак літературного досвіду: "Сподіваюся, що ви милосердно пробачите мене, якщо наведені мною свідчення не прийдуться вам до смаку, та шляхетно вибачите мої скромні здібності писати краще, бо я вважав це негідним шевальє, присвятивши своє життя перекопуванню землі, відливанню гармат і вибухам пороху" [1, с. 114; 10, р.144].

Наслідуючи традиції сучасних йому космографічних описів, Боплан описує все що бачив в Україні. Тут бачимо свідчення про місцевість, кліматичні умови, побут і звичаї народу, економіку, суспільний поділ, тваринний і рослинний світ, оточуючі Україну землі та їх населення. Багато уваги приділено козакам, їхній організації, військовій майстерності, ремісництву, промислам. Не оминає автор і своїх роздумів і здогадок про минуле краю, яке він теж в силу своїх здібностей і можливостей намагався дослідити: "Я зацікавився дослідженням історії

Русі, аби дізнатися що-небудь про давні часи цього краю, тому розпитав кількох їхніх найрозумніших мужів", хоча й занотував далі, що результат його пошуків виявився доволі скромним [1, с. 29; 10, р. 41].

Очевидно, Боплан не був знайомий з працями своїх попередників, де подавалися історичні свідчення про українські землі. До такого висновку підштовхує повна оригінальність його повідомлень про цю територію. Це стосується як термінології, яку він наводить в польському чи українському звучанні, так і абсолютної відсутності чіткої інформації про минуле цього краю, що неодноразово тиражувалася в різноманітних історичних, публіцистичних чи космографічних нарисах західно-європейських авторів. У Боплана немає жодного посилання на праці інших авторів, хіба що крім Біблії, слова якої він згадує, описуючи наліт сарани на Україну в 1645-1646 рр та порівнюючи її з відомою восьмою карою єгипетською [10, р. 111].

В той же час, він проводить досить цікаві паралелі з тим, що бачив в інших країнах або достеменно знав про них, що краще нам дозволяє зрозуміти загальну ерудицію автора. В першу чергу порівняння баченого ним в Україні стосується, звичайно, його батьківщини. Наприклад, місцеву хворобу гостець (*goschest*), яка в українців відома також як ковтун, Боплан порівнює з відповідним захворюванням у Франції й згадує, що з успіхом лікував тутешнє населення від цієї недуги [10, р. 107-108]. Говорячи про те, з якою легкістю татари перепливають разом з конями води Дніпра, він зауважує, що навряд чи вони змогли б з такою спритністю перетнути води Сени, які є легшими від дніпрових і складнішими для плавання [10, р. 88]. Польську шляхту Боплан співставляє зі знаттю Франції, Німеччини, Італії та Іспанії, відмічаючи шанобливе ставлення в Речі Посполитій до будь-якого шляхтича, незважаючи на його майновий стан. Характерною рисою шляхти є добре володіння латиною, яку вони студіюють з дитинства та якою складені всі їхні закони. Боплан пише, що без знання цієї мови кар'єра в державі неможлива [10, р. 128]. Така ремарка в устах француза не випадкова, бо на середину XVII ст. на його батьківщині французька мова в літературі вже взяла гору над мертвою латиною, яка втім продовжувала відігравати ще довгий час головну роль в церкві, науці та дипломатії.

Проте з усіх порівнянь Боплана найбільш цікаві саме ті, що стосуються країн Азії, Африки та Америки, у яких він, вірогідно, побував. Наприклад, він двічі повторює в творі, що мощі святих у Києво-Печерській Лаврі йому дуже нагадують єгипетські мумії, за винятком того, що шкіра перших не є такою темною та твердою [10, р. 43, 44]. Щоправда, саме тут автор припускається очевидної історичної помилки, вказуючи, що тіла святих зберігаються в цьому місці вже понад півтора тисячоліття. Нескладний арифметичний підрахунок показує, що, таким чином, християнство мало б ствердитися на цих землях в I – на початку II ст., тобто в часи перших апостолів та їх учнів. Навіть, якщо взяти до уваги, традиційну легенду про подорож Андрія Первозванного по Дніпру, то все одно важко уявити собі утворення постійної потужної християнської общини в районі Києва тоді, коли в усій Європі адепти цієї релігії являли ще нечисленні громади. До того ж, інформація про хрещення Русі князем Володимиром наприкінці X ст. була добре відомою на заході й наводилась в багатьох творах.

А ось руйнацію та занепад квітучого колись Києва, причини чого Боплан не пояснює, він відсуває на дев'ять століть від свого часу, тобто на середину VIII ст. [10, р. 42]. Отже, як можна побачити, Боплан досить слабо орієнтувався в часовому вимірі та історичних

подіях. Як позначив сучасний французький історик Ярослав Лебединський у примітках до французького перевидання твору Боплана в 2002 р.: "Все це свідчить про скупість історичних пізнань Боплана... або ж його місцевих інформаторів" [10, р. 42].

Також цікавим є порівняння Бопланом швидкості течій повільних українських річок з швидкоплинною течією вод Босфору [10, р. 43].

Але, якщо відомості про країни Старого Світу, подані мимохідь Бопланом сприймаються достатньо легко, то наведення ним фактів з країв більш віддалених може викликати певне настороження, недовіру та сумнів у ймовірності їх відвідування автором. Насамперед, це стосується свідчень про Мадагаскар. Розповідаючи, як вариться татарська шурпа, Боплан порівнює її з кулінарією тубільців цього африканського острова [10, р. 76].

Одразу слід зауважити, що автор жодного разу не обмовився про особисте відвідування ним Константинополя, Єгипту чи Мадагаскару, тому не можна стверджувати абсолютно точно про його перебування там. Разом з тим, у творі він кожного разу відзначає ті події чи явища, які не бачив особисто, а лише чув про них. Про згадані географічні місця таких ремарок немає. Яскраві й оригінальні порівняння Боплана наштовхують на думку, що він бачив на власні очі те, про що писав. Принаймні, вся його книга вирізняється цим. Що ж стосується Нового Світу, то про своє відвідування Вест-Індії Боплан говорить прямо. Паралелі з Америкою в нього наведені двічі. В першому випадку він порівнює зовнішній вигляд кримських татар з індіанцями Мараньяни [10, р. 72]. В другому – говорить, що бачив у Вест-Індії (дослівно в "Індіях" – *Indes*) річкових птахів подібних до українських [10, р. 117].

Немає підстав не довіряти словам Боплана про перебування в Південній Америці. Цю подію можна пов'язати з експедицією Данієля де ла Туша в 1612-1615 рр., в ході якої на узбережжі Бразилії була закладена французька колонія Сен-Луї, названа так на честь короля Людовика XIII, що незабаром була захоплена португальцями. Нинішній Сан-Луїс – столиця бразильського штату Мараньян – виросла саме на цьому місці.

Також непрямим підтвердженням перебування Боплана в Америці є накреслений ним в 1649-1650 рр. ескіз плану Картахени [8, с. 34].

Здається, жоден з вітчизняних дослідників не звертав уваги на той факт, що Боплан належав до відомого й розгалуженого нормандського роду Левассерів (пізніша приставка "де Боплан", походить від назви маєтку, яким володів його батько), багато з представників якого були гугенотами в XVI-XVII ст. Форт Сен-Луї, заснований в Мараньяні де ла Тушем, одним з лідерів протестантів, задумувався як заводок "Екваторіальної Франції", основу якого мали б скласти саме гугеноти. Також саме до цього часу належать згадки про морського офіцера, капера Франсуа Левассера (?-1652), також гугенота, який, будучи гарним військовим інженером, зміцнив французькі укріплення на острові Тортуга та побував там фортецю. Останній цілком може виявитися родичем Боплана. В цьому контексті можна згадати й відомого дещо пізніше французького пірата Олів'є Левассера (?-1730), що уславився своїми зухвалими діями в Антлантиці та Індійському океані й заснував свою базу саме на Мадагаскарі.

Нормандці – відомі мореходи, тому теоретично уявляється можливим, що до потрапляння на Україну в 1630 р. молодий Боплан зміг побувати в Новому Світі та в інших країнах. Відвідати Константинополь він міг і в період перебування в Україні, наприклад, в складі якоїсь польської делегації. Можливо, саме любов'ю до мо-

ря пояснюється потяг Боплана до описів річок, берегів, переправ, стрімкість течії, способів подолання водних перепон, водної флори та фауни тощо. Цікаво відмітити, що згадуючи про старовинну українську традицію вважати справжнім козаком лише того, хто подолав на човні всі дніпрові пороги, автор з іронією, але й не без домішки самохвальства, зауважує, що, оскільки він виконав цю місію та дійшов аж до Хортиці, то, "у відповідності до цього звичаю, може вважатися справжнім козаком" [10, р. 52-53, 55].

Отже, якщо припустити, що Боплан насправді відвідав всі ті країни, про які пише, тоді слід визнати, що своїми мандрівками він майже здійснив навколосвітню подорож. Відомий український дослідник діяльності Боплана Ярослав Дашкевич сприймав на віру його перебування в Америці, а щодо Мадагаскару зауважив: "Питання про те, чи Боплан, у якого, без сумніву, були мандрівничо-авантюристичні риси характеру, особисто побував на цьому острові, залишається відкритим" [6, с. 8].

Одним з головних нововведень Боплана стосовно вивчення України, було запровадження у французькій літературі самого терміну "Україна". Він першим використовує це абсолютно нове для французів поняття, яке до того з'являлося лише на окремих європейських картах. Щоправда, у Боплана цей термін подано як "Україна" ("Ukraine") [10, р. 20, 21] чи "Окраїна" ("Okraine") [10, р. 63, 85, 99, 118], але загалом в його праці небагато понять, які б абсолютно відповідали українській фонетиці. Хоча транскрибовані ним французькі слова, в більшості випадків вгадуються досить легко. Цікаво відзначити, що поняття "Ukraine", винесене в заголовок, в самому творі Боплана більше жодного разу не зустрічається, крім авторського звернення до короля Яна II Казимира, натомість в тексті твору чотири рази згадується слово "Okraine". В той же час на більшості карт, підготовлених ним, чітко можна побачити латинський напис "Ukraiina" [8, с. 19-25].

"Україна", за баченням Боплана, це південно-східна територія Речі Посполитої, оточена Трансильванією, Московським царством та Кримським ханством, і населена козаками. Повна назва його твору звучить так: "Опис України, яка складається з кількох провінцій королівства Польського, розташованих від кордонів Московії до меж Трансильванії".

Загалом, можна умовно локалізувати цей регіон межами Середньої Наддніпрянщини, що простягнувся з півночі на південь від земель Київщини до Запоріжжя. Так, наприклад, про острів Томаківка французький картограф свідчить, що той розташований ближче до козацьких володінь, ніж до меж Татарії [10, р. 56].

Однак, описуючи "країну козаків", французький автор постійно вживає традиційні на той час для європейської історіографії дефініції "Русь", "руси", "русини" ("Russie", "Rus", "Russiens"). Поняття "Русь" для означення козацького краю в тексті твору використовується більше двох десятків разів, тобто в шість разів частіше, ніж позначене у заголовку поняття "Україна" [10, р. 33, 33, 34, 38, 39, 41, 45 (bis), 46 (bis), 47 (bis), 48, 49, 53, 56, 57, 58 (bis), 81, 100, 107, 116]. Боплан постійно підкреслює, що козаки та русини – це одне й те саме: "оскільки ми говоримо про русів або козаків (puis que nous sommes sur le discours de nos Rus ou Cosaques)" [10, р. 107], "вони [козаки – Є.Л.] є грецької віри, яка, на їхній мові, зветься руською (ils sont Grecs de Religion appelez en leurs langues Rus)" [10, р. 38], татари грабують і уводять в рабство "цих бідних русів (ces malheureux Rus)" [10, р. 81]. За Бопланом, козаки говорять "руською мовою", мають "руску шляхту" [10, р. 39-40, 53, 116]. Це свідчить як про традиційність терміну "Русь" в тогочасній

західній літературі, так і про загальну вживаність цієї ідентифікації на українських землях, що повністю відповідає джерельним свідченням вітчизняної історії.

У сучасному французькому перевиданні "Опису України" (2002) слова "Russe" та "Russie" часто доповнені примітками "український" та "Україна", також на початку твору зауважено, щоб не збивати з пантелику французьких читачів, що терміни "Russie", "Russiens", "Russe", стосуються виключно України та українців. Росія та росіяни ж означені у Боплана поняттями "Moscovie" та "Moscovites" [10, р. 33].

У своєму творі Боплан не виокремлює історію козацької країни з іншої інформації, проте свідчення, подані ним про Україну, дають можливість зрозуміти його уявлення про минуле цих земель.

Оскільки більшість його повідомлень ґрунтуються на тому, що сам він бачив і чув, власне це й визначає найбільшу цінність твору як історичного джерела, не знаючи практично нічого про долю цього краю до приїзду сюди, французький картограф припускається інколи помилкових суджень при аналізі минулого. Так, виходячи з хибного уявлення, що територія його "України" в давні часи була залита морем, бо має рівнинний характер, а її старовинні міста розташовані на пагорбах, він висловлює припущення, що місто Переяслав "є містом не дуже давнім, бо лежить у низині" [10, р. 46]. Не відповідає дійсності й наступна теза Боплана: "коли давній Київ був у блиску слави, протока, що веде повз Константинополь, не була ще відкрита" [10, р. 41]. Оглядаючи графіті Святої Софії, він датує їх вік у більш ніж 14 століть (des inscriptions grecques de plus de 1400 ans), тобто періодом I-початку III ст., роблячи тисячолітню похибку [10, р. 33].

Також сумнівним є твердження Боплана про те, що в "Україні", на відміну від інших країн, дівчата першими сватаються до обраних ними хлопців, опису чого він присвятив цілий розділ [10, р. 96-98]. Вірогідно, автор був свідком подібних обрядно-побутових сцен, які відмічені й в українській етнографії, проте навряд чи можна вважати справедливим його узагальнюючий висновок. Хоча в цілому побутові картини життя українців, висвітлені ним, дуже реалістичні.

Боплан майже не орієнтується в подіях історії України, що відбулися у часі віддаленому від нього більш ніж на століття, тому й намагається уникати хронологічних дефініцій, які майже скрізь помилкові, замінюючи їх словами "колись", "давно", "раніше" і т.п.

Разом з тим, він зібрав досить багато фактичного матеріалу про минуле України, розпитуючи по можливості місцевих мешканців й оглядаючи пам'ятки старовини, такі як фрески та мозаїки Софії Київської, мощі святих Києво-Печерської лаври, церкви й укріплення Канева, руїни Кременчуцької фортеці тощо. Очевидно, мовою спілкування в такому випадку могла бути латина, яку вивчали всі освічені люди того часу. Наприклад, та ж Києво-Могилянська колегія, названа Бопланом "університетом чи академією", готувала кадри з ґрунтовним знанням латинської мови та культури [10, р. 35], а добре знання латини шляхтою відмічав він сам [10, р. 128].

Загальні та фрагментарні уявлення Боплана про минуле України, викладені ним у творі можна скласти в наступну картину. Спочатку більшість цієї території була залита морською водою, яка зійшла близько 2 тис. років тому. Проте вже в цей час виник Київ та інші найдавніші міста України, яку він частіше називає Руссю. Тут правили князі, які вже від самих початків християнства сприйняли цю віру "за грецьким обрядом". Появу християн у Києві та будівництво найголовніших святинь Боплан відносить до часу перших апостолів – I – почат-

ку II ст. Він справедливо наголошує вже на початку твору, що Київ – одне з найдавніших міст Європи [10, р. 33] й, коротко зауваживши про його колишню славу, повідомляє, що "близько дев'яти століть тому він був майже повністю зруйнований" внаслідок війн і пожеж, які тягнуться майже безперервно до його часу (хронологічна помилка тут очевидна) [10, р. 41-42]. З контексту можна здогадатися, що головними винуватцями занепаду колись блискучої столиці Русі стали татари, з якими козаки воюють і досі. Боплан нічого не говорить про походження козаків, вважаючи їх "русинами", тобто українцями, лише пов'язаними з військовою службою. Цікаво відзначити, що автор жодного разу не говорить про спорідненість "русинів" і "москвитів", на чому наголошували майже всі його попередники, очевидно, через недостатню обізнаність з історією Русі. Після занепаду та спустошення України татарами, які згодом стали вассалами турецького султана, її територію поступово підкорила Польща, а майже вся українська знать ополучилася та покатоличилася, крім невеликого числа дрібної шляхти, яка продовжує триматися канонів "грецької віри".

Значно краще Боплан обізнаний з подіями, що належать до його сучасності. Він знає про турецько-татарські напади на Україну, про майже щорічні морські походи козаків, які грабували Крим, руйнували Анатолію, здобували Трапезунд і спалили околиці самого Константинополя [10, р. 36], про велику війну на Поділлі в 1620-1621 рр., про яку повідомляє, що для переправи 600-тисячної армії султан Осман II побудував міст неподалік Ізмаїла [10, р. 64]. Згадує він про захоплення донськими козаками Азова й утримування ними цієї фортеці до 1642 р. [10, р. 60]. Але найкраще йому відомі події, звичайно, в яких він сам брав безпосередню участь: козацькі повстання, війни з росіянами, турками та татарами в 1632-1633 рр. [10, р. 133-134], будівництво фортеці Усть-Савроні, або Нового Концепполя в 1634-1635 рр., неподалік Очакова [10, р. 61], створення Кодацької фортеці та зруйнування її козаками Івана Сулими (Soliman) в 1635 р. і подальшу її відбудову [10, р. 51], побудова фортеці в Кременчуці в 1635 р. [10, р. 47], розгром повстанців Павла Павлюка під Кумейками військами Миколи Потоцького [10, р. 51] та спалення Черкас в 1637 р. [10, р. 47].

Остання історична подія, наведена в праці Боплана, відбулася вже після його від'їзду з України, але саме

вона, маючи гучний резонанс у Європі, очевидно, стала каталізатором до написання всього твору. Мається на увазі початок Хмельниччини та розгром польського війська під Корсунем 26 травня 1648 р. [10, р. 56]. Поза сумнівом, Хмельницького Боплан міг знати особисто.

Отже, праця Боплана, яка була видана та здобула популярність на фоні грандіозної національно-визвольної війни в Україні, відкриває собою цілу низку французьких видань, присвячених Хмельниччині, створених у середині XVII ст. Саме цей твір став одним з джерел до написання "Історії війни козаків проти Польщі" П'єра Шевальє [11] й, вірогідно, саме Боплан був одним з інформаторів автора ще однієї козакознавчої розвідки того часу П'єра Лінажа де Восьєнна [6, с. 12-13; 12].

1. Боплан Гійом Левассер де. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / П. Меріме / Пер. з фр., приміт. та передм. Я.І.Кравця. – Львів: Каменяр, 1990.
2. Боплан Гійом Левассер де. Описание Украины / РАН; Институт славяноведения; Федеральное архивное агентство; Российский гос. архив древних актов; НАН Украины; Институт украинской археологии и историко-культурных исследований им. М.С.Грушевского / А.Л. Хорошкевич (отв.ред.), З.П. Борисюк (пер.с фр.), Я.Р. Дашкевич (вступ.ст.). – М., 2004.
3. Боплан Гійом Ле Вассер де. Опис України / Володимир Косик (пер.з фр.). – Львів, 1998.
4. Боплан Гійом Левассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн: Пер. з фр. / АН УРСР; Археологічна комісія; Інститут історії; Інститут суспільних наук; Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту. – [1. вид.]. – К., 1990.
5. Боплан Г.Л. де. Описание Украины от пределов Московии до границ Трансильвании, составленное Гильомом Левассер-де Боплан. – СПб., 1832.
6. Дашкевич Ярослав. Гійом Ле Вассер де Боплан. Перспективи досліджень // Боплан і Україна. Збірник наукових праць. – Львів, 1998. – С.8-12.
7. Дашкевич Ярослав. Боплан в українській та російській історіографії (до 1990 р.) // Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-е вид., виправл. й доповн. – Львів, 2007. – С.145-173.
8. Перналь Андрій, Ессар Денніс. Гійом Ле Вассер де Боплан військовий інженер, картограф, автор // Боплан і Україна. Збірник наукових праць. – Львів, 1998. – С.19-35.
9. Beaulan. Description d'Ukraine, qui sont plusieurs Provinces du Royaume de Pologne, contenués depuis les confins de la Moscovie, iusques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs moeurs, façon de vivre, & de faire la guerre. Par le Sieur de Beaulan. – Rouen, 1660.
10. Beaulan Guillaume Le Vasseur de. Description d'Ukraine / Introduction et notes de Iaroslav Lebedynsky. – P., 2002.
11. Chevalier Pierre. Histoire de la guerre des Cosaques contre la Pologne avec un discours de leurs Origine, Pais, Moeurs, Gouvernement & Religion. Et un autre des Tartares Précapites. Part I. Discours des Pays, Moeurs, Gouvernement, Origine & Religion des Cosaques. Part II. Histoire de la guerre des Cosaques contre la Pologne. – P., 1668.
12. Linage de Vauciennes P. L'origine veritable du soulèvement des Cosaques contre la Pologne. – P., 1674.

Надійшла до редколегії 15.02.11

О. Машевський, д-р іст. наук

БРИТАНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Досліджено відносини Великої Британії та Росії в період квітня-червня 1914 р. Особлива увага звертається на переговори стосовно укладання британсько-російської військово-морської конвенції.

This paper discusses the UK – Russia relationship during the period from April to June 1914. Special attention is drawn to the negotiations concerning the conclusion of the Anglo-Russian naval convention.

Вивчення витоків Першої світової війни, яка докорінно змінила хід світової історії й зокрема долю українського народу є важливим та актуальним для вітчизняних істориків. Передусім варто зосередити увагу на наукових проблемах навколо яких ще й досі точаться дискусії дослідників всесвітньої історії. Саме до таких питань належить висвітлення позиції Великої Британії напередодні Першої світової війни. Адже, незважаючи на те, що Лондон співпрацював в межах троїстої Антанти з Парижем та Петербургом, він намагався зберегти значну свободу дій, зокрема уникнути конфронтації з Берліном та Віднем, які складали основу німецько-австро-угорсько-італійського Троїстого союзу. Тому проблема остаточно визначення зовнішньополітичної орієнтації Великої

Британії в цей період була надзвичайно важливою, як для тодішніх великих держав, так і залишається дискусійним питанням для сучасних дослідників.

Незважаючи на те, що у значній частині мемуарів провідних дипломатів та державних діячів початку XX ст., а також великій кількості історичних праць розглядається питання британсько-російських відносин, помітні досить різні підходи стосовно цієї проблематики. Зокрема російські мемуаристи та дослідники тих подій наполягають на тому, що Велика Британія погодилась на пропозицію Росії підписати британсько-російську військово-морську конвенцію й лише ці дві держави лише не встигли офіційно ухвалити цей документ з причини початку Першої світової війни [7; 9; 13].